

Czinke Zsolt

**AZ
IMPÉRIUMVÁLTÁS
ÉS A REFORMÁTUS
EGYHÁZI SAJTÓ A
FELVIDÉKEN
– KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A
REFORMÁTUS EGYHÁZ
ÉS ISKOLA SZEREPÉRE**

Bevezetés

A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház tisztségviselői, lelkipásztorai és tanítói tudatában voltak annak, hogy mit jelentett egy adott történelmi korban nemcsak túlélni, de élni, nemcsak munkálkodni, de szolgálni, sőt Isten dicsőségére maradandót alkotni, elsősorban lelki értelemben. Az adott kor lehetőségeit megragadva, sőt talán még azt is túlszárnyalva olyan értékeket létrehozni, melyek így, közel száz év távlatából is példaértékűek, és megállják a helyüket. A mindennapi szolgálatok, a vasárnapi és ünnepi istentiszteleti alkalmak, a bibliaórák és vallásos összejövetelek mellett hatalmas hangsúlyt fektettek a misszióra, elsősorban a belmissziói szolgálatokra, az ifjúság nevelésére, a diakóniára, az árvák felkarolására, az egyházi szolgálattevők utánpótlására, lelkipásztorok és tanítók képzésére. Megfeszített küzdelmet folytattak a református iskolák megtartásáért és fenntartásáért. Fontosnak tartották a lelkészek és tanítók felkarolását, lelkészegyesület, tanítóegylet működtetését. Az irodalmi élet fellendítése tekintetében traktátusokat, könyveket, naptárakat és az egyháztörténet szempontjából elengedhetetlen egyházmegyei, egyházkerületi és konventi jegyzőkönyveket adtak ki. A mindenkori egyháztörténet-kutatás és egyháztörténet-írás szempontjából felbecsülhetetlen értéket képviselnek azok a periodikumok, újságok, folyóiratok és lapok, melyek nemcsak egy-egy szeletét mutatják be az egyháznak, akár hivatalos közlönyként, missziói lapként, lelkipásztori szakfolyóiratként, gyülekezeti újságként vagy éppen világmagazinként, hanem egyben az adott kort is, annak társadalmi, szociológiai, egyházpolitikai, tanbeli tekintetében. Nem beszélve arról, hogy az adott kor egyházi vezetőinek – számos esetben e lapok kiadóinak, felelős szerkesztőinek, főszerkesztőinek, szerkesztőinek és munkatársainak

– szolgálatai, küzdelmei, az egyházért való törekvései vagy némely esetben egyéni ambíciói is szépen kirajzolódnak ezeket kutatva.

A szlovenszkói és kárpátaljai református egyház megalakulása

Az 1914–1918 között lezajlott „Nagy Háború” nemcsak az Osztrák–Magyar Monarchia végét és feloszlását jelentette, hanem új nemzetállamok, (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) létrejöttét, illetve a már létező területeiknek növelését is. Magyarország elvesztette földrajzi területének 71,44%-át, lakossága pedig 63,54%-kal csökkent.² Többek között ennek következményeként, az antanthatalmak segítségével 1918-ban megalakult a Csehszlovák Köztársaság, melynek függetlenségét 1918. október 28-án kiáltották ki Prágában. Ezt követően 1919. június 11-én Párizsban döntöttek a Csehszlovákia és Magyarország között húzódó végleges határokról. Egy évre rá, az 1920. június 4-én a magyar béke delegáció által aláírt trianoni békeszerződés megpecsételte nemcsak annak a közel 700 000 felvidéki magyarnak a sorsát, akik ezen a területen éltek, hanem az itt élő hozzávetőleges 220 000 reformátusnak az életét is,³ akiket ebbe az új államkeretbe kényszerítettek. Szlovenszkó és Ruszinszkó területén a református egyház tekintetében 275 anya-, 66 társ-, 87 leány-, 52 fiók- és 12 missziói gyülekezet, összesen 492 egyházközség 292 lelképásztorral (275 lelkész, 17 segédlelkész) maradt az elcsatolt területeken és került Prága fennhatósága alá.⁴

Az első világháborúból győztesként kikerült csehszlovák állam vezetése már az új állam megalakulása után, még a békeszerződés megkötése előtt, egyértelműen nyilvánvalóvá tette hatalmi politikáját, a nemzetállam egységességét és megerősítését tekintették egyik legfontosabb feladatuknak. A református egyházhoz való viszonyulást is ez határozta meg. Stunda István kormánybiztos, a szlovenszkói teljhatalmú minisztérium képviselőjében 1919. szeptember 8-án Kassán találkozott Révész Kálmánnal,

¹ CZINKE Zsolt: A (Cseh)szlovákiai magyar református sajtó története a két világháború között, különös tekintettel a Református Világszemle szerepére, in KOLUMBÁN Vilmos (szerk.): *A reformáció öröksége, Egyháztörténeti tanulmányok*, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2018, 254–256.

² Kovács Alajos: Magyarország népessége a trianoni béke után, *Magyar Statisztikai Szemle*, I. évfolyam, 1923/1-2, 3.

³ Ezek a számok csak viszonylagosak, mert 1919. augusztusában 689 565 magyart tartottak számon ezen a területen, POPÉLY Gyula: *Népfogyatkozás, A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*, Budapest, Írok Szakszervezete Széphalom Könyvműhely – Regio, 1991, 198. 1921 februárjában a Csehszlovák Köztársaság összlakosságának 5,57%-a, azaz 744 621 volt magyar nemzetiségű, Uő.: *Felvidék 1918–1928, Az első évtized csehszlovák uralom alatt*, Budapest, Kárpátia Stúdió, 2014, 174. Az 1930-as adatok pedig 603 764 magyart tartanak nyilván, GYURGYÍK László: *Magyar mérleg, A szlovákiai magyarság a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében*, Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1994, 84. A református vallásúak száma pedig 207 906 (1921), illetve 216 662 (1930) volt, TÁRNOK Gyula: *Magyar reformátusok a csehszlovákiai kisebbségi sorsban*, Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1939, 8–9.; Más források 223 168 reformátusról adnak számot, akik 449 magyar, 13 vegyes, illetve 31 szlovák nyelvű gyülekezetben éltek életüket, LÉVAI Attila – SOMOGYI Alfréd: *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918–1938*, 1. kötet, Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2015, 17.

⁴ TÁRNOK: i. m., 24.

a Tiszáninneri Egyházkerület püspökével, ahol egyértelműen közölte az állam feltételeit. Ezek alapján többek között megfogalmazta, hogy a csehszlovák állam azzal a feltétellel ismeri el a református egyház autonómiáját, a hivatalban lévő vezetőit és az egyház magyar nyelvű mivoltát, ha azok létrehozzák a szlovenszkói református egyházat, tehát az eddigi egyháztestektől teljesen független és önálló egyházzá szervezkednek, a lelkipásztorok pedig hűségesküt tesznek a csehszlovák államnak.⁵

Révész Kálmán a 208/1931-es szám alatti 1920-as jelentésében dokumentálta a tárgyaláson elhangzottakat, majd a kormánybiztos felvetésére válaszul kinyilvánította: „mi, református lelkészek, a csehszlovák államnak a béke ratifikálásáig hűségfogadalmat nem teszünk, készebbek vagyunk inkább a megszállott területekről kivándorolni”.⁶ Az állam részéről első reakcióként olyan válasz érkezett, hogy mindezek ellenére a református egyház minden segínyt ugyanúgy megkap, mint a határok módosítása előtt, mind a református iskolák, mind a lelkipásztorok államsegélyére nézve. Viszont mindezen ígéretek ellenére ez nem történt meg, a segélyek folyósítását a „prágai kormány egyszerűen törölte azzal az indoklással, hogy a szlovenszkói református egyház nem szervezkedett s lelkészei hűségfogadalmat nem tettek”.⁷ Miután Révész Kálmán szembesült e helyzet kilátástalanságával, átköltözött Magyarországra. Ezt követően hasonlóan cselekedett az eddig Komáromban székelő Németh István dunántúli püspök is.

Az egyház vezetésének és újjászervezésének feladata Pálóczi Czinke Istvánra, akkor még mint a Tiszáninneri Egyházkerület püspökhelyettesére hárult, aki a Szlovenszkó területén lévő reformátusok nevében memorandumot írt Szlovenszkó teljhatalmú miniszteréhez, majd a Csehszlovák Köztársaság elnökéhez, melyben többek között leszögezik: az új államban is ugyanazt a küldetést szeretné betölteni az egyház, amelyet addig is betöltött. Továbbra is Isten országának építésén kíván fáradozni, be kíván illeszkedni a csehszlovák állam törvényes rendjébe, az egyház tagjai annak szabad polgárai kívánnak lenni, mindemellett ragaszkodnak az egyház többszáz éves szabadságához és jogaihoz, beleértve a nemzetközi szerződésekben is biztosított nyelvi és vallási jogokat, az egyházi és iskolai autonómiát, a zsinat-presbiteri egyházkormányzást és az egyházi törvények tiszteletben tartását.

Azonban minden erőfeszítés és tiltakozás ellenére rövid időn belül egyértelművé vált, hogy a több száz éves, történelmi református egyháztestből kiszakított egyházközségek számára nem marad más megoldás, mint az új államban újjászervezni az egyházat, és megalakítani az új egyházkerületeket. A Tiszáninneri Egyházkerület képviselői először 1920. július 1-jén Miskolcon, a Dunáninneri (Dunántúli) Egyházkerület képviselői pedig július 16-án Komáromban találkoztak, majd ezt követően 1920. december 21-én Kassán, illetve 1921. január 27-én Komáromban tartottak közgyűlést, melyen püspök- és főgondnokhelyetteseket bíztak meg a püspöki, illetve

⁵ LÉVAI – SOMOGYI: i. m., 21.

⁶ CSOMÁR Zoltán: *A Csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938)*, Ungvár, 1940, 9.

⁷ Uo., 9.

főgondnoki teendők ellátásával.⁸ Az így létrejött egyházkerületek a történelmi kontinuitást figyelembe véve, a már meglévő megnevezésük elé tették a szlovenszkói jelzőt, így alakultak meg a Csehszlovákiához csatolt területeken új egyházkerületként. A Szlovenszkói Tiszáninnyi Egyházkerület első püspöke Pálóczi Czinke István rimaszombati lelkész, főgondnoka pedig Lukács Géza gömői egyházmegyei gondnok lett, akiket 1921. október 30-án iktattak be hivatalukba. A Szlovenszkói Dunáninnyi Egyházkerület első püspöke Balogh Elemér pozsonyi lelkész, főgondnoka Szilassy Béla losonci földbirtokos lett, őket 1921. június 22-én iktatták be hivatalukba.⁹ 1923-ban jött létre a Kárpátaljai Egyházkerület a Ruszinszkó területére került református egyházmegyékből, mely püspökévé Bertók Béla munkácsi lelkészt, főgondnokává György Endre nyugalmazott minisztert választotta, az ő hivatalba való beiktatására 1923. június 7-én került sor Munkácson. Az így megalakult három önálló egyházkerület alkotta a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyházat.

Az egyházkerületek legfelsőbb kormányzati szerveként 1921-ben kezdte meg működését az Egyetemes Konvent, mely többek között a törvényhozó Zsinat összehívását készítette elő, melyre 1923. június 17–25. között Léván került sor, akkor alkották meg az egyház új törvényeit.

A szlovenszkói és kárpátaljai református egyház sajtótermékei az impériumváltást követően

Tagadhatatlan tény, hogy az impériumváltás után Felvidéken nemcsak a magyarság, hanem benne a reformátusság is egy beláthatatlan kisebbségi sors viszontagságos útján indul el. Bizonyára a történelmi traumák következtében sokszor védtelennek, magára hagyottnak és kiszolgáltatottnak érezhette magát, ennek ellenére már az egyház újjászervezésének első szakaszában, az egyházkerületek megalakulásával egy időben sarkalatos kérdéssé vált a református sajtó jelenléte az egyház életében. Talán az sem túlzás, ha azt mondjuk, hogy elengedhetetlenné vált az új államban, az adott történelmi helyzetben új sajtótermékek megjelenítése. Mind az egyház vezetői, előjárói, mind az egyház iránt elkötelezett lelkipásztorok – főleg a belmissziós lelkülettel megáldottak – felismerték azt a tagadhatatlan tény, hogy egy lapnak vagy újságnak akár a közvélemény alakításában, akár a politika, a tudomány és a kultúra alakításában is hatalmas feladata van. Így nem meglepő, sőt szinte magától értetődő, hogy egyik lap a másik után látott napvilágot, mivel egyre nagyobb igény mutatkozott újabb és újabb sajtótermékek iránt.

1921. január 2-án Réz László rozsnyói lelkipásztor indított lapot *Református Egyház és Iskola* címmel, mely a két világháború közötti időszakban a korszak sajtótörténetének máig meghatározó alapterméke volt. Tizennyolc éven át heti rendszerességgel jelent meg a Szlovenszkói és Ruszinszkói Egyetemes Református Egyház hivatalos lapjaként. A lapot olvasva egy korrajz tárul az olvasó elé, amely naprakész egyházi aktualitások mellett az egyházat érintő szinte valamennyi tárgy körben tájékoztatta

⁸ CSOMÁR: i. m., 11.

⁹ LÉVAI – SOMOGYI: i. m., 46–48.

olvasóit. A sajtó szerepe, jelenléte és küldetése folyamatos aktualitásként volt jelen az egyház életében. Levéltári dokumentumok, egyházmegyei és egyházkerületi jegyzőkönyvek, majd a megjelent sajtótermékek is állandó napirenden tartották a témát. Réz László a már harmadik évfolyamában megjelenő hivatalos lap egyik vezércikkében előbb bibliai, majd hitvallási alapokon írt a *Református Egyházunk és a Sajtó* című írásában a sajtó elengedhetetlen voltáról. „A közösség ellenőrző és irányító munkájára állandóan szükség van. A korok teremtette viszonyok eszközeinek megfelelően. Vagy közvetlenül tevékenykedjék a közösség, vagy közvetve, orgánumai által. Egy ilyen orgánuma a közösségnek a sajtó.”¹⁰

A két világháború közötti időszakot vizsgálva hatféle református sajtótermékről kell említést tennünk Szlovenszko és Kárpátalja területén. A már említett hivatalos lapon kívül két népmozgalmi lapról (*Szeretet, Összefogás*), négy missziói lapról (*Baráti Szó, Hajnal, Református Ifjú, Református Leány*), három lelkipásztori szakfolyóiratról (*Református Sion, Útmutató, Felvidéki Prédikátor*), egy gyülekezeti lapról (*Kis Tükör*) és egy összmagyar reformátusságot bemutató világlapról (*Református Világszemle*).

A szlovenszkoói és kárpátaljai református egyház hivatalos lapjának szerepe

A *Református Egyház és Iskola* címmel megjelent hivatalos lap az adott történelmi helyzetben és az egyház missziói küldetését figyelembe véve jelent meg heti rendszerességgel. 1921–1924 között az I–IV. évfolyam tekintetében a lap felépítése egy előre meghatározott struktúrát követett. Az első oldalon vezércikkben az egyház aktuális kérdéseivel foglalkoztak a szerzők. Maga Réz László alapító felelős szerkesztő általában R. L. monogrammal látta el írásait. Többek között az egyházkerületek szervezkedéséről, a jogtiszteletről, az egyházban is jelen lévő hatalmi érdekekről, az egyház és az állam szétválasztásának kérdéséről, az élet megújulásának eszközeiről, a tanítóképzésről, az állampolgárságról, a lelkészi nyugdíjintézetéről, az egyházi választásokról, a zsinat feladatairól, a hitoktatók sérelmeiről, a nyugdíjas lelkészek sorsáról, a népiskolai vallásitanításról, a szlovák kálvinistákról, a konszolidációról, a konvent munkájáról, az egyház és az iskola viszonyáról, a katonák lelkigondozásáról, a tanítóhiányról, az egyház egységéről, a *canonica visitatio* reformjáról, az egyház szociális feladatairól, az állampolgárság kérdéséről, az iskola hivatásáról, az anyakönyvi kivonatokról, a néplap szükségességéről, az iratterjesztés fontosságáról, az istentiszteletek elvszerűsítéséről, a kárpátaljai egyházkerületről, a lelkészképzésről, a református egyház és a sajtó viszonyáról formált véleményyt.

A felelős szerkesztő mellett Pálóczi-Czinke István *Eszméltetés, Nyílt levél a pályini református gyülekezethez és általa a többi szlovák reformátusokhoz!*, *A szlovák ajku ref. gyülekezethez!*, Péter Mihály *Blokád, Van-e egyházunknak szabadsága?*, *Az 1919-20-ik állampolgárság, A református teológia kérdése, A szlovák kálvinisták állásfoglalása a szlovák egyházmegye ügyében*, Sörös Béla *Külföldi kapcsolatunk megszervezése*, *Az emberi szellem kapcsolatai*, Sütő Áron *A lelkészek fizetésének rendezése*, Siposs Imre *A vasárnapi*

¹⁰ *Református Egyház és Iskola* (a továbbiakban *REI*), III. évfolyam, 1923/18, 69–70.

iskola, Néplapot!, Vakondokok, Hozsánna!, Toldy György Törvény vagy a hit?, Dancsházy Sándor Többtermelés, A történelmi alap, Fundamentom-munkások, A technika bálvány, A barátság alapvonása, Boross Kálmán: Áldozó csütörtök, Pünkösöd, Szegény közpápok, Siposs Imre Nyiltlevél. Ruszinsztkói Reformátusok!, Csekey Sándor Konferenciánk sikere, Istentiszteletünk reformja, Sedivy László Adalékok a jelenkor történetéhez, Csekes Béla Az ifjúsági egyesületek jövője, Máthé Miklós Magyar főiskolát címmel fogalmazta meg gondolatait.

A következő oldalakon is kivehető egy rovat jellege, ahol főleg egyházpolitikai írásokat találunk hol rövidebb, hol hosszabb terjedelemben. Itt olyan szerzőkkel találkozunk többek között, a már említetteken túl, mint Benkő Viktor, Boross Kálmán, Holló Géza, Idrányi Barna, Lenkey Lajos, Nagy Lajos, Peleskey Sándor, Siposs Imre, Szabó Béla, Veres Károly, Zajdó László, akik egyébként is formálói voltak a felvidéki református közéletnek. Több alkalommal Örálló, némely esetben Kálvinista, Ignotus álnév alatt is jelentek meg írások.

Hasonló rovatként foghatók fel azok az írások, melyeket főleg a „gondolatébresztő” jelzővel illethetünk. Ebbe a körbe sorolható például Veres Károly *Egyházunk fejlődésének biztosítása*, Sallay István *Határozott célt látva munkálkodjunk*, dr. Magda Sándor *Pium desiderium*, Boross Kálmán *Egyházi fegyelem gyakorlása*, Siposs Imre *A nők hivatása egyházunkban*, Boross Kálmán *Van-e most felekezeti iskolánk?* című írása.

Minden egyes lapszám utolsó oldalán találhatóak a rövid *Hírek* hazai eseményekről (egyházmegyei közgyűlésekről, gyülekezeti alkalmakról, templomszentelésekről, harangszentelésekről, lelkészbeiktatásokról) és világviszonylatban (pl. az amerikai magyarságról, tudósítások az anyaországból, a református világszövetségről). Hasonlóak az *Események, Feljegyzések* rovat, mely egyházmegyei lelkészértekezletekről, konventi ülésekről, választások eredményeiről ad tudósításokat. Időközönként *Lapszemle* címmel is találunk tudósításokat, hírt adva más sajtótermékekről. *Törvények, Rendeletek* címszó alatt pedig a konvent által hozott törvények és rendeletek ismertetése, illetve hivatalos közzététele is megtörtént.

Viszonylag kevés igehirdetés, illetve prédikáció található a lapban. Szinte csak egyes nagy ünnepek: húsvét, áldozócsütörtök, pünkösöd, karácsony alkalmával, esetleg egy konventi ülésen vagy lelkészbeiktatáson elhangzott ünnepi beszéd jelent meg írásos formában.

Az 1925–1929 között új külső formában megjelenő folyóirat a *Református Egyház és Iskola* első szerkesztőbizottsága konferenciáján megfogalmazottak alapján változott. Az első két oldalon a vezércikkek jelentek meg, általában Magda Sándor felelős szerkesztő tollából, de más, akár külföldi szerzők írása sem volt ritka. A következő oldalakon *Csendes órák* címmel Isaák Imre állandó rovata következett. Általában egy oldalon egy-egy bibliai igére alapozva osztotta meg igei üzeneteit. Ezt követték a cikkek és tanulmányok, beszámolóik egyházmegyei közgyűlésekről, majd a *Hírek*, mely tudósításokat közölt rövid hír formájában mind hazai, mind határon túli egyházi eseményekről. A lap utolsó két oldalán a hirdetések kaptak helyet. Több alkalommal előfordult, hogy valahol konkrétan elhangzott ünnepi beszédek vagy előadások teljes

terjedelmükben, akár több számban is, vagy részleteiben kerültek közlésre a lapban. Így kapott helyet Horkay Lajos Gálszécsen elmondott ünnepi beszéde,¹¹ Péter Mihály szintén Gálszécsen tartott Gálszécsi Istvánról megfogalmazott előadása,¹² Peleskey Sándornak a dolhai lelkészkonferencián elhangzott *A lelkipásztor és a gyülekezet* című előadása,¹³ Pataky Pálnak a nagykaposi konferencián elhangzott *Az egyházközösségek háztartásáról*,¹⁴ dr. Kenessey Kálmán Komáromban elmondott *A kálvinizmus igazsága* című előadása,¹⁵ Péter Mihálynak a dolhai konferencián *A magyar református lelkipásztor a történelemben*,¹⁶ Boross Kálmánnak az 1926. május 26-án Kassán tartott, országos lelkészegyesületi gyűlésen felolvasott *Az egyház és iskolái* című előadása.¹⁷ A lap szinte számonként meg-megújult, újabb rovatok megjelenésével próbálta színesebbé tenni a mondanivalót. *Problémáink, Külföld, Könyvszemle, Könyvismertetés, Hivatalos rész, Szerkesztői üzenetek* cím alatt jelentek meg közlések. A szerzők között olyan nevekkal találkozunk, mint Bácsy Gyula, Czibor József, Csabay Pál, Idrányi Barna, Galambos Zoltán, Holló Géza, Lengyel József, Szakall János, Schmidh Imre, Péter Mihály, Sörös Béla, Kövér Árpád, Zajdó László, Zsemlye Lajos, akik rendszeresen publikáltak a lapban.

A fentiek fényében jól látszik, hogy a dr. Magda Sándor felelős szerkesztősége alatt jegyzett lap valóban egy olyan egyházi fórum és megnyilatkozás lehetőségét jelentette, ahol bárki elmondhatta, megfogalmazhatta véleményét, gondolatait és álláspontját. Mint ahogy azt maga Magda is megtette.

Cikkek és hosszabb-rövidebb írások tömkelege foglalkozik az éppen aktuális egyházi élet különböző gondjaival, a lelkészeket, tanítókat és családjaikat érintő szociális problémákkal. Így esik szó a kongruáról, a családi pótlékokról, a reverzálisról, a lelkészözvegyekről és a lelkészek árváiról, a nyugdíjintézetéről. Ezen felül állandó aktuális kérdés a teológia, a lelkész- és a tanítóképzés ügye, az Országos Lelkészegyesület, a Református Biztosítási Iroda, az egyházi törvények, az iskolai sérelmek, az állampolgárság ügye. Több esetben találkozunk az egyes tudósítások és cikkek alatt aláírással (Nótárius, Krónikás, Tudósító, Ignotus, Kálvinista), vagy éppen a lelkészek monogramjaival. Magda rendszeresen az *Ms.*, Isaák pedig *Is.* szignóval jegyezte írásait. A *Szerkesztő üzenete* alatt rendszeresen megválaszolták a szerkesztőkhöz intézett leveleket és kéréseket. Több esetben a „nem közölhető” cikkek jegyzékét is közölték, még akár azzal a megjegyzéssel is, hogy „fenntartja a szerkesztő magának a jogot, hogy a [...] cikk lényegét a *Problémák* között feldolgozza”.¹⁸

Különböző kimutatások is helyet kaptak a lapban. Így kaphatott pontos tájékoztatást minden érdeklődő például az *Új Énekeskönyv* előfizetőiről egyházmegyei, és azon

¹¹ *REI*, V. évfolyam, 1925/23, 1–2.

¹² *REI*, V. évfolyam, 1925/22, 5–7.; *REI*, V. évfolyam, 1925/23, 4–6.

¹³ *REI*, V. évfolyam, 1925/40, 6.; *REI*, V. évfolyam 1925/41, 3–8.

¹⁴ *REI*, V. évfolyam, 1925/46, 6–8.

¹⁵ *REI*, V. évfolyam, 1925/47, 3–5.; *REI*, V. évfolyam, 1925/48, 2–3.

¹⁶ *REI*, V. évfolyam, 1925/50, 2–4.; *REI*, V. évfolyam, 1925/51, 5–8.

¹⁷ *REI*, V. évfolyam, 1926/26, 2–4.; *REI*, V. évfolyam, 1926/27, 5–7.

¹⁸ *REI*, V. évfolyam, 1926/52, 11.

belül is egyházközségi lebontásban, az énekeskönyv (nagyobb alakú, kisebb vagy bőrkötésű) megrendelt darabszámairól, a befizetett összegekről és a tartozásokról.¹⁹

Az 1930–1936 közötti időszak tartalmi felosztása hat nagyobb egységet ölel fel. Az első nagy rovatba a vezércikkek tartoztak, amelyek minden esetben a lap első és második oldalán jelentek meg, és az előző évekhez hasonlóan általában az egyetemes egyház aktuális kérdéseivel, sok esetben létkérdéseivel foglalkoztak. A vezércikkek írásában Magda Sándor előbb mint felelős szerkesztő, később mint főszerkesztő, elől járt. Csak ebben a rovatban évente több, mint tíz írás hagyta el a tollát. Sok esetben *Ms.* monogrammal közölte írásait, illetve fogalmazta meg gondolatait és véleményét. Többek között írt a szlovák református egyházak helyzetéről, az Egyetemes Konvent munkájáról, a református diákság kihívásairól, a teológia és tanítóképző létjogosultságáról, a papok és a politika viszonyáról, az egyház felelősségéről, az egyházfegyelemről, a lelkészözvegyek sorsáról, az ifjúság gondozásáról. Szinte az egyház valamennyi szegmensével foglalkoztak cikkei. Ezek mellett például 1933-ban a hirtelen bekövetkezett két püspök halála után ő írt nekrológot Péter Mihályról és Idrányi Barnáról. Olykor az egyes konferenciákon (lelkészértekezleten, diákkonferencián) elhangzott előadásai is közlésre kerültek ebben a rovatban, és volt, hogy általa németből fordított cikkek is itt jelentek meg. Hasonló nagy írói készségről tett tanúbizonyságot fő munkatársa, Péter Mihály is, aki több esetben újranyomtatott gondolatait, konventi előterjesztéseket, az ezekre kapott kritikáknak és a szerkesztőknek küldött nyílt leveleknek a válaszait közölte. Azonban nem volt ritka az egy-egy konventi ülésen elmondott imádság közlése sem. Kövér Árpád az egyház szociális tevékenységével, az Országos Református Lelkészezségülettel, az egyházi iskolák szerepével, az imakönyv megjelentetésének fontosságával kapcsolatban írt egyebek mellett vezércikket. Zsemlye Lajos többek között missziói lelkülettel a lelkészi konferenciák aktuális kérdéseit, a református diákság evangelizációjának szükségességét, a református leánykonferenciák fontosságát, a Szentlélek újjáformáló hatalmát, az egyházi iskolák feletti aggodalmát vetette papírra. Kőmíves Sándor az egyházi közalap létjogosultságát, az aktuális egyházi teendők halaszthatatlan voltát boncolgatta vezércikkek formájában. Idrányi Barna tollából több esetben részletek jelentek meg esperesi jelentésekből, lelkészértekezleti előterjesztésekből. Narancsik Imre az egyház és az állam viszonyáról, az egyház újjászületéséről, az ifjúsági internátus fontosságáról alkotott véleményt. Csabay Pál a magyar tanítóképzéssel, a gyülekezetek átszervezésével kapcsolatban, az egyházi törvényekkel, az egyházközségek szerepével foglalkozva ragadott tollat. A második rovat azoknak a cikkeknek a sorozata, amelyek bár sok esetben kisebb terjedelműek, mint egy-egy vezércikk, de lényegi mondanivalójukban semmivel sem voltak kevesebbek. Hasonlóan foglalkoztak az egyházi élet különböző mozzanataival. A misszió, főleg a belmisszió kérdéseivel, a hitoktatás aktualitásaival, a lelkészek és tanítók helyzetével, akár a kettő

¹⁹ *REI*, VIII. évfolyam, 1928/5, 9–11.; *REI*, VIII. évfolyam, 1928/6, 15.; *REI*, VIII. évfolyam 1928/7, 11–12.; *REI*, VIII. évfolyam, 1928/8, 11.; *REI*, VIII. évfolyam, 1928/9, 11.; *REI*, VIII. évfolyam, 1928/10, 12–13.

problematikájával, az ifjúság helyzetével, az árvaházak ügyével. Ebben a rovatban kaptak helyet az egyházmegyék és egyházközségek életére vonatkozó hosszabb megnyilvánulások. Sok esetben pro és kontra vélemények fogalmazódtak meg az egyes témákkal kapcsolatban. A szerkesztőség itt biztosított helyet a visszhangok, esetleg a különböző vélemények és álláspontok közlésének. Az egyes gyülekezetek múltjával, jeles eseményeivel, lelkeszi életutak ismertetéseivel is találkozunk. Lelkészerterkezetek, egyházlátogatások, konventi, egyházkerületi, egyházmegyei közgyűlések, konferenciák tudósításai, javaslatai jelentek meg. Némely esetben székfoglaló beszédek, közgyűléseken elhangzott prédikációk és imádságok közlésére is sor került. Számos esetben a már vezércikkekben felsorolt szerzők írtak a lap belső oldalain is. Azonban értelemszerűen az itt található tollforgatók és véleményt nyilvánítók száma sokkal nagyobb.

A harmadik rovat az *Irodalom és a könyvismertetés*. Ebben kerültek bemutatásra a hazai és külföldi, elsősorban az anyaországi könyvek, temetési beszédek, egyházi beszédek, imádságok gyűjteményei, traktátusok és sajtótermékek. Ennek a rovatnak is kivethető egy állandó szerkesztői gárdája, akiket Magda Sándor, Galambos Zoltán, Narancsik Imre, Tóth Kálmán, Varga Imre neve fémjelez. Ezen a rovaton keresztül ismerhette meg az olvasók közönsége a magyarországi és erdélyi teológiai professzorok és egyházi írók, mint Makkai Sándor, Ravasz László, Hegedűs Lóránt, Karner Károly, Nagy József, Kádár Géza, Imre Lajos, Muraközy Gyula, Lengyel József, Incze Gábor, Varga Zsigmond, Karácsony Sándor, Mátyás Ernő műveit.

A negyedik rovat a *Problémák* nevet kapta, amely valóban az egyházi élet aktuális ügyes-bajos dolgaival foglalkozott. Itt kaptak helyet az egyes cikkekben megjelent témák megválaszolására az olvasók. Hozzászólások jelentek meg konventi határozatokhoz, esperesi jelentésekhez, egyházi választásokhoz. Nyílt levelek egyházi vezetőkhez, püspökökhöz, esperesekhez, szerkesztőkhöz, sok esetben konkrét személyekhez egy adott problémával kapcsolatban. Helyreigazítások, reflexiók, indítványok és felhívások is ebben a rovatban kaptak helyet. Ez biztosított a lelkeseknek és tanítóknak egy olyan platformot, amelyen bátran kinyilváníthatták véleményüket, közölhették aggályaikat, pro és kontra ütköztethették véleményüket. Ezt számtalan esetben meg is tették. Volt, hogy egy témához heteken át jöttek a különböző vélemények. Válaszokra válaszok születtek. Sok esetben kényes témák, akár fegyelmi ügyek is nyilvánosságra kerültek a lap e rovatában. Mondhatni: ennek a témakörnek is megvoltak a vezetői vagy hangadói, akik írásaikkal vagy gondolatfelvetéseikkel több alkalommal és rendszeresen ezen a helyen publikáltak. Ilyennek számított Boross Kálmán, Czibor József, Garamvölgyi Károly és Sedivy László. Nem egy esetben az általános tisztújítás, az árvaház, a teológia vagy éppen a tanítóképző felállításának szükségessége volt a központi téma, de terítékre került sok esetben a lelkeszek élethelyzete, kongruája, a lelkeszek és tanítók egymáshoz való viszonya, a hittanoktatás és a vallástani tankönyvek hiányossága.

Ezt követte minden számban a *Hivatalos közlemények* rovata. Rendszeresen közlésre kerültek mind a Konvent, mind a Konvent Elnökségének, a három egyház-

kerület püspökeinek körlevelei, a Lelkészképesítő Bizottság értesítései, jegyzőkönyvek kivonatai konventi és egyházmegyei ülésekről, meghívók egyházkerületi közgyűlésekre, pályázatok lelkipásztori állások betöltésére. Ezeket értelemszerűen az adott egyházi vezetők, Balogh Elemér, Bertók Béla, Idrányi Barna, Magda Sándor, Patay Kátoly, Péter Mihály, Tornallyay Zoltán, Soós Károly, Sörös Béla nevei fémjelezték.

Az utolsó és egyértelműen elmaradhatatlan rovat a hírek és hirdetések sorozata, melyek minden esetben a lap utolsó oldalán jelentek meg, külön grafikai elrendezésben.

A Zsemlye Lajos által felelős szerkesztőként jegyzett hivatalos lap megjelenésének utolsó két évében, 1937-38-ban, további rovatokkal bővült. Az eddigi hat helyett további öt új jelent meg *Egyházi Élet*, *Iskoláink*, *Figyelő*, *Gyülekezeti munka* és *Külföld tematikák* alatt. Zsemlye nemcsak új rovatokat hozott létre, melyek által még színebbé tette a lapot, hanem maga is nagyon termékeny tollforgatónak bizonyult. Két év leforgása alatt szinte majdnem minden rovatba írt. Megfogalmazta gondolatait a diakonisszaképzéssel, az árvaházak helyzetével, a vallásos estélyek rendezésének fontosságával, a kisebbségi tanítók társadalomban betöltött szerepével, az egyházi közélet súlyával, a kor technikai vívmányainak és a keresztyénségnek egymáshoz való viszonyulásával, a szekták iratterjesztésével, a református iskolákkal kapcsolatban. Nagyon széles látókörben írt. Állást foglalt a vasárnap megszentelése, a református egyház mibenléte, a református lelkipásztor eszményképe gondolatkörében. Tollat ragadott az aktualitásokkal kapcsolatban is. Egyik vezércikkében a megoldásra váró kérdésekre kereste a választ, a marxizmus csődje alatt kritikát fogalmazott meg, az örök reformáció tekintetében is jelent meg eszmefuttatása, és a visszacsatolás utáni felvidéki egyházi vonatkozások sem kerültk el a figyelmét. A vezércikkek tekintetében Zsemlye mellett Csomár Zoltán írásai mérvadóak mind mennyiségben, mind mondanivalóban, aki főleg a lelkipásztorok szerepéről, személyes hitéletéről, hitbéli és felekezeti öntudatról, a modern ember lelkeségéről, a konzervativizmusról, a református öntudatról, valamint az egyházi közélet problémáiról fejtette ki véleményét. Érdekes, hogy ebben az időszakban számos határon túli szerző írása is megjelent vezércikk formájában. Dr. Enyedy Andor, dr. Makkai Sándor, dr. Ravasz László, dr. Sebestyén Jenő, dr. Révész Imre professzorok írásai gazdagították a lapot.

Az *Egyházi Élet* rovatban az egyházközségekben és egyházmegyékben zajló rendszeres és rendhagyó alkalmakról jelentek meg főleg tudósítások. Így olvashatunk az esperesi jelentések, egyházmegyei közgyűlések mellett a lelkészek és tanítók összejöveteleiről, diákkonferenciákról, templom- és harangszentelésekről, a Református Ifjúsági Egyesület munkájáról, presbiteri konferenciákról, lelkészegyesületi gyűlésekről, lelkipásztori beiktatásokról, ez által is képet kapva az egyházban folyó szolgálatokról.

Az *Iskoláink* rovat is hasonló szerepet töltött be. A református oktatást érintő kérdésekkel kapcsolatban írtak a szerzők, s ami különösen fontos: nemcsak a lelkészek, hanem elsősorban a tanítók. Ezek mellett tanügyi jelentések, a konventnek a tanítóképzővel kapcsolatos információi kaptak helyet ebben a rovatban.

A *Figyelő* rovatban elsősorban a magyarországi református egyházi eseményekkel kapcsolatosan (Tábitrhák konferenciájáról, ORLE konferenciákról, a Debreceni

Református Kollégiumról, a Magyar Református Világyűlésről) találunk írásokat. De az egyházi élet aktuális kérdéseivel kapcsolatban – mint a családvédelem, a reverzális kérdése, az egyke elleni küzdelem problematikája, a református életstílus, a lelkipásztori palást méltósága, a konfirmáció, a hit csodája, a Biblia szociális tanítása, a láthatóvá vált szeretet – is kitekintést kapott az olvasó.

A *gyülekezeti munka* témakörében az egyházközségekben konkrétan megvalósult alkalmakról találunk híradásokat. Ebben a rovatban kaptak helyet a belmissziói jelentések is.

A *Külföld* rovat nagyobb távlatokat nyitott az olvasóközönség számára. Galambos Zoltán megfogalmazásában olvashatunk a protestantizmus és a vasárnapi iskolák helyzetéről Ausztriában, a bécsi magyarok között végzett szolgálatokról. Lengyel András írásából Spanyolország és a protestantizmus viszonyairól kaphatunk képet. Török István által a németországi keresztyénség helyzete, Magda Sándor által a görögországi evangéliumi egyház került közelebb az olvasóhoz.

A *Problémáink* rovat nagyon vegyes képet mutat. Az egyházi élet különböző aspektusai jelentek meg az itt közölt írásokban.

A tizennyolc évfolyamot felölelő lap számos cikke és tanulmánya ma már kikerülhetetlen, némely esetben egyetlen forrása egyháztörténet-írásunknak.

ABSTRACT

Imperial Change and Reformed Church Press in Upper Hungary, in particular the Role of the Journal *Reformed Church and School*

The officials, pastors and teachers of the Hungarian Reformed Christian Church, which were forced to operate within the framework of the Czechoslovakian state, were well aware what it meant in a certain historical period to not only survive but to actually live, to not only work but to serve, and to even create something permanent – primarily not in a physical, but in a spiritual sense – to the glory of God. They managed to seize the opportunities of the era, or even surpass them, in order to create values that are still exemplary and valid today, over a hundred years later. They struggled tirelessly to preserve and maintain Reformed educational institutions. They deemed it important to support pastors and teachers by operating pastors' and teachers' associations. In terms of encouraging a more active literary atmosphere, they published tracts, books, calendars and also minutes – which are crucial from the point of view of church history – from presbytery- and church district-level meetings and conventions. For church history research and writing purposes at any age, the availability of periodicals, daily papers, journals and other journalistic publications is invaluable, since not only do they represent a particular facet of the church – whether they are official bulletins, mission newspapers, professional journals for pastors, congregation papers or global magazines – but they also reveal a lot about

the given age in terms of society, sociology, church politics and dogmatics. Perhaps even more importantly, researching these publications also sheds a lot of light on the work, struggles, church improvement initiatives, or – in certain cases – the personal ambitions of the era's church leaders, who were often in publishing, chief or managing editing positions, or contributing to the publications in some other way.